միայնակ և թէ ընկերութեամբք եղած են բարեպաշտ անձինք՝ որ Եկեղեցեաց Ճաշոցներ նուիրած են գիներն իւրեանց հատուցանելով, որոց անուանքը հետզհետէ պիտի հրատարակեմք։

ԴՊՐՈՑ.

Դպրոց ամսագրոյ Ն. թիւ Յունվար ամսագիրը լոյս տեսաւ, որ արժանի է համակրութեան։

Կյուսամք որ նորա պարունակութիւնք հետզհետէ կգրաւեն հետաքրքիր ընթերցողները և նոցա թիւ կբազմապատկի, որով և Արժ. Խմբագիրն ևս կխրախուսուի իւր ջանից մէջ։

Նորա պայմանները արդէն ծանուցուած են ընթերցողաց։

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿՔ ԲԻՒԶԱՆԴԵԱՆ.

ՑՈՅՑ.

Ինչպէս երկու շաբաթ առաջ ծանուցինք, Արմաշի վանուց Ցոյս անուն ամսական Հանդէսը՝ որ ժամանակէ մը հետէ դադարած էր կարևորագոյն պատճառներով, ներկայ տարւոյս սկիզբէն դարձեալ ի լոյս գալ սկսաւ։ Արդէն մայրաքաղաքս հասած է Յունվար ամսոյ թերթը պարունակութիւնն՝ օգտակար, լեզուն՝ բուն հայկական ու կոկիկ, և տպագրութիւնը՝ խիստ մաքուր։

64 երեսէ կբաղկանայ. գինն է ամեն տեղւոյ համար, մէկ տարին՝ երեք արծաթ մէճիտ, վեց ամսոյ համար երկու արծաթ մէճիտ առանց ծախուց ճանապարհի։

Ներկայ թերթին պարունակութիւնն է՝ Ազգային վերջին անցից վրայ.— Լեզուի վրայ.— Ջատագովութիւն քրիստոնէութեան.— Ընկերսիրութիւն.— Դերովբեայի օրհնութիւնը.— Դասեր առտնին տնտեսութեան.— Բանաստեղծութիւն.— Առակ.— Առտնին առողջարանութիւն։

Անտարակոյս եմք, թէ մեծ ընդունելութիւն և քաջալերութիւն պիտի գտնէ Արմաշի պատուարժան Ուխտին այս օգտակարագոյն երկասիրութիւնը՝ օգտակարն, բարին ու գեղեցիկն ընտրելու կարողութիւն ու ճաշակ ունեցող ամեն ազգայնոց կողմանէ։

Փունջ.

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՒԵՏԻՔ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՀԱՅՈՑ Կ ՊՈԼՍՈՅ.

(Շ–ր––ն–կ––ի–ն):

Եւ սուրբ յԵրուսաղէմայ եկին ԺԲ սևագլուխք, ոմանք միաբանք էին Սուրբ Յակոբայ վանից Հայոց, և ոմանք ուխտաւորք էին. յոյժ աղաղակիւ բողոք բարձեալ առ Թուրքին մեծն գանկատեցան ի Մինաս վարդապետէն, որ էր արքեպիսկոպոս Սուրբ Երուսաղէմայ, և արդուհալն Թուրքին մեծին իւրեանց են տուեր. գանկատ արզուհալիս էր այս. վանից զմիաբանքն ցրուեր է, թէ դուք ձեր քաղկիցն կեցէք և զհանդերձն ի ձէնջ հագէք, երկու՝ այն էր միւս գանգատն թէ մեր վանքն ՃՌ ղռշ. պարտուց ներքոյ ձգեց. երրորդ գանկատն այն էր թէ վանից յորչափ որ զգեստ, սկիհք, խաչք, բուրվառք, կանթեղք, քշոցք, գաւազանք և այլ եպիսկոպոսաց զգեստք պատարագի, թագեր, ճէվահիր քարերով մարգարտաշար ակնակուռք, և որոց մասունք, Դ սէրէթ սնտուկ մեծամեծ լի կուզպած ուղարկեց Ըստամպօլ, որ Ըստամպօլու եարամազ մարդիքն եղին զբաւ զրամի Ինկլէզ պազիրկեանին մօտ ձեռամբ Ինկլէզ էլչիսուն, մեր վանքն կողոպտեաց և յիշատակ տներն մաղազաները ծախեց. վասն յԱստուծոյ թող լինի, ազատես զմեր մանաւորքն ի ձեռաց Մինաս վարդապետին։ Եւ նոյն ժամայն կոչեաց զմեզ Վէզիրն և նախատեց զմեզ թէ այսպէս բան որ կու լինի, Է՞ր չես իմացներ. Ես ասի՝ չեմ լսած, և այն բեադրուիք իմ մօտ չին եկած. Գնա քննեա և տես թէ զոմ կուզեն, մե-

չիլ մուստահաք զոմ կու տեսանեն, զայն արզարս որ նորա տանք Մեր Եազուր մանաօթլին։ Քննեցաք, ոմանք Ամասիացի Կայծակ Գալուստ վարդապետ խնդրեցին, ոմանք Սարի Մաթէոսն խնդրեցին։ Առաւօտեան ժամուն ես միամիտ կայի յեկեղեցին, Զուխատար եկաւ տարաւ զմեզ Սարայն. ասաց աչա Սուլթան Մուստաֆան քեզ շնորհեց յԵրուսաղէմայ Հայոց Մեր Եաքուպ մանաստիրն, վար տօվա էյլէ։ Հայպա ի հալաթ հագոյց ինձ, փառօք մեծաւ ուղարկեց եկեղեցին։ Եւ վասն Մինաս վարդապետին Վէզիրն կամէր թէ բերել մի յարգիլէր. յոտն անկեալ աղաչեցի թէ այլ չի խառնվիր, ինք իւր հալովն թող նըստի ի վանք. երբ որ խառնըվի՝ այն ժամանակս ես կու ծանուցանեմ՝՝ դու գիտես. յայնժամ լըվաւ աղաչանաց մերոց. վէքիլ ուղարկեցաք ի յԵրուսաղէմ, և մեք գնացաք Էտրէնէ ի Ըստամպօլ, նաւ բռնեցաք վասն ուխտաւորաց գնալ յԵրուսաղէմ, և զուխթաւորքն ուղարկեցաք գնացին ի սուրբ յԵրուսաղէմ. և մինչ քարոզէաք Ըստամպօլ, Փռանգէ սիներ էլչի պէկն զԻր Սաչէթճի Սարգիս անուն Թէրճիմանն ուղարկեալ էր մեր մօտ թէ իմ խաթերն համար թող իրիճա անէ զայն Էտրէնու Եփրեմ պատրիարքին մասնած Գ. քահանայքն ազատել, զինչ դրամ որ գնա՝ ես կուտամ. մարդ ուղարկեցի Էտրէնէ, նոցա ազատութեան ֆէրման բերի, Ըստամպօլու Դայմախամէն այլ հրաման առի և ողորմութեամբն յԱստուծոյ ազատեցի զայն Գ. քահանայքն ի Թէլսխանու զընտանէն և բերի մօտս, և կոչեցի զՍարգիս Թէրճիմանն Փռանգոյ սիներ էլչի պէկին, հիսապ արանք որ ԷՃ դռշ. էր գնացեր, բեր զդրամն որ տանք ի տէրն ազատինք. այսօր վաղն ասելով չբերեր, ես այլ ամաչեցի որ գնայի իւրմէ ուզէի, նորա խաթերն պարտք արի տըվի և զքահանայքն առի հետս գնացի ի Էտրէնէ, դրամին կուսպանէի, եկին նոցա համախոհքն, ուժով քաշեցին զքահանայքն փախուցին, և վասն դրամին սուտ ելաւ Թէրճիմանն. չեմ գիտեր թէ էլչի պէկն չետուր մի, թէ չէ Թէրճիման Սարգիսն սատանութիւն արար. և այն ամուճա Վէզիրն վասն խոցոյն և տկարութեանն հանեցին վէզիրութենէն, և եկն Տալտապան Վէզիրն Պաղտատու, պալըմ մարդ էր յոյժ. գնացին Հայոց միջէ չարք ոմանք արզուհալ արարին վասն իմ թէ աչա Անեոլք փաթըլին Փռռանկի թապի եղող Գ. քահանայ տուտօաղքն՝ որ մահապարտք էին, կաշառ առաւ փախուց. Իբրև լուաւ Տալտապան Վէզիրն՝ յայնժամ այլագունեալ բարկութեամբ լցեալ տարաւ զիս յատեան հարցաւ ո՞ւր են Էստամպօլու բերած Գ. տուսաղ քահանայք. ասի եկան իւր ազգականքն բռնութեամբ քաշեցին, չեմ գիտէր թէ ինչ արարին. զայն ուժով քարշողաց միջէն էր որ կրկին արզուհալ էին արարեր վասն իմ, անդ է. բռնեցին Դ մարդ և նոցա տեղն ուղարկեցին ի Թէրսխանան Ըստամպօլու, և զիս նախատանօք ի զընդան եդին թէ կու սպանանեմ. թէ գտանես զնոսա՝ կազատիս, և թէ չի գտանես՝ կու մեռանիս. կայի յոյժ լալագին. մինչև ԻԷ օր մնացի ի բանդ. եկան ի մէջ գիշերի Բ տաճիկ՝ տուսաղաց գըլլուխն կտրեցին՝ տարեալ Սարայի դուռն ձգեցին. և ինձ պատմէր տվին թէ վաղ գիշեր քո գլուխդ կտրելոց են, պատրաստութիւնդ տես. այլ յոյս ապաւէնս ինքն տէր մեր Յիսուս Քրիստոս է և բարեխօս սուրբ կոյսն Մարիամ աստուածածինն է. աղաչանաց լալագին պղով զիր արզուհալ մի գրել տվի տաճկերէն Շէխիսլամի էֆէնտուն՝ որ էր ծանօթ յԱրզրումու, զոր Խելիլ փաշէն ազատութեանս պատճառ եղև, ուղարկեցի, և նա ասաց Տալտապանին թէ նորա պատրիարքութեան մանսուպն և Երուսաղէմայ յառաջնորդութիւնն Սուլթան Մուստաֆան է տվեր, նորա չըրախն է, թէ լսէ՝ խաթրըն կու մնայ. նոյն ժամայն գթութեամբն յԱստուծոյ մարդ ուղարկեց ազատեաց զմեզ ի բանտէն. ելա գնացի ի Կոստանդնուպօլիս, զի մեծ խռովութիւն էր ելեր. Ովաննէս վարդապետն նստեալ էր ի տեղ պատրիարքի Հայոց. վասն հաւատոյ երկճղի էին եղեալ, ոմանք Պօղոսեան և ոմանք Ապօղոսեան, Թուրքն չի գիտեր զբանն հաւատոց. միշտ խռովութիւն լինելն կամի։

Դեռ չէի գնացեալ Ըստամպօլ, հետ Ովաննէս վարդապետին Իզմիրցւոյ գնացեր են ի Դայմախամին զիւանն՝ «Զեր մէջ զիւր հաւատոյն դարձող և Փռանկին հաւատն մանող մարդիքն ո՞վ ք են՝

ասացէք. մինչև ի Դ, Ն. հազար հոգի կու ժողովին, մի ըստ միոջէ զայն զարձողաց զանուանս կու գրեն տեֆտէր կու առնեն ՃԻՆ հոգի, և Եուսուֆ փաշան՝ որ Ըստամպօլու զայմախամ էր, զտեֆտէրն կուղարկէ Տալտապան վէզիրին, և վէզիրն այլ կամեցաւ զայն ՃԻՆ հոգին կոտորել և զապրանքն միրին զաւթ առնել, և զողպքն գերել. Չէխիրլամն ասեր էր թէ՝ կոչեա զՆւեռիք պատրիարքն և հարց նորա. կոչեաց և զմեզ Տալտապան վէզիրն և հարցաւ մեզ այսպէս. բան կա, դու Էր չես ասեր. պատրաստութիւնդ տես որ զաւրուծի պաշի յուղարկեմ Ըստամպօլ, որ զնոսա ջարդեն և զապրանքն և զաւակքն որդիք և զլոտիկք պէկլիկ զաւթ առնեն. Նոյն ժամայն լըցաւ աչքերս իմ արտասուօք. այլ ոչ կարացի յետ դարձուցանել զխօսքն, զի յարեանարբու մարդ էր՝ վախեցայ, ասացի դու գիտես. Ելա անտից գնացի ի Չէխիրլամին մօտ. ոտն անկայ արտասուաթոր աչօք ասացի. Զքեզ և զՍուլթան Մուստաֆան մեղաց կու խնայեմ, զէրէ մեծ մեղաց տէր կու լինիք.—Այն եհարց թէ որպէս մեղաց. Ես պատասխանեցի թէ—այն տեֆտէրն որ եկեր է Ըստամպօլաւ, ամենեքեան ոչ են այնպէս. թէ անմեղ մարդիքն զուր տեղն մեռանին մեղք չէ՞ մի.—Նա ասաց և մեք և մեծն մեր ոչ կամիմք զուր տեղն մեռանի մարդ. հարցաւ ինձ թէ ի՞նչ է քո խնդիրքն.—Իմ խնդիրքս այն է որ մեօհլէթ տաք ինձ, մի ուղարկէք զաւրուծի կոտորել զնոսա, երկայնամիտ լերուք, ինձ հրաման տուէք գնալ Ըստամպօլ և քննել զնոսա, և թէ մեր հաւատոցն եղեալ ուրիշ հաւատ փոխեալ են, և կամ ձեզ խային են եղեալ, զայնպիսեան տեֆտէր առնեմ բերեմ հրամանուցդ. Նոյն ժամայն դուք գիտէք. Տաճկերէն թարգմանած արապի գրով Աւետարան կայր, զայն տարի Չէխիրլամին, ահա այս է մեր հաւատացած գիրքն, սորանէ զատ ուրիշ հաւատ չենք գիտեր.—Ասաց, դուք Քրիստոսի ի՞նչ կասէք. մարգարէ՞ կու խոստովանիք թէ Աստուած.—Ես ասի, զի՞նչ կու հարցանես վասն Քրիստոսի. զձեր Մահմէտն Օմէրն յորժամ տերեցին յաշխարհով, որ տաճկացաւ՝ ապրեցան. ով որ դէմ եղեր՝ ջարդեց. և մեր մեծաւորքն իւրեանք իւրեանց կամաւն եառուն բերդերուն բանալէքն հնազանդեալ, խնդրեցին թէ զմեզ խարած կապէ և մեր հաւատն բռնենք որ զՔրիստոս աստուած և որդի յաստուծոյ կու խոստովանինք. և նորա հաւանեցան, թէ Մահմէտն և թէ Օմէրն տուլին ի ձեռս մեր շաղաւարթլամա, երթամբ ուխտ և դաշինք եդին՝ թէ որովհետև դուք ձեզնէ հնազանդեցաք և խարած կուտաք մեզ, այսուհետև ձեր մալն իմ մալիս պարապար, ձեր էրզն իմ էրզիս պարապար, ձեր զաւակքն իմ զաւակացս պարապար, ձեր արիւնն իմ յարեանս պարապար, որպէս որ կու պաշտէիք զՔրիստոս աստուած և զՄարիամ սուրբ կոյսն Աստուածածին, դուք գիտէք ձեր հաւատն. Ըզձեր մեծաւորաց հրամանն այս է. մեք ամենեքեան յորչափ որ յայս աւետարանին թապի որ կայ՝ ամենեքեանքս զՔրիստոս Աստուած և որդի յաստուծոյ կու խոստովանիմք. Հարցաւ թէ ո՞ւր է այն շաղաւաթլամայն.—Մէկն ձեր մօտն՝ մէկն մեր մօտն է, մայրըն Երուսաղէմ է, սուրաթն հետ ինձ է.—Բեր տեսանեմ ասաց, գնացի բերի տուի իւրեան Երաբեվար լեզվաւ, ոսկով է գրեալ. տարաւ ցոյց տըւաւ Սուլթան Մուստաֆէին. և միւս օրն գնացի կրկին ոտն անկա աղաչեցի զի արգիլցէ զզաւրուծի ուղարկելն Ըստամպօլ, և անձն առի թէ երթամ քննեմ, եթէ որ մեր հաւատոցն վրայ հաստատ են և զհարկապահանջութիւնն և զխարաճն կուտան միայն զպաքերնին կուտեն, իւրեանք գիտեն, զոռով պաք չի լինիր. Հրաման էառ ինձ գնալ ի Ըստամպօլ. և ասի թէ այն տեղաց վէքիլ Նատող Ովաննէս վարդապետն վասն ագահութեան դրամ կաշառք առնելու պատճառաւ շատն զուր կասէ ի վերայ նոցա. Տալտապան վէզիրն ասաց ինձ թէ միթէ դու Ֆռանկաց կողմէ՞ն ես որ նոցա տիրութիւն կառնես. ես քաջ գիտեմ որ ճշմարիտ է. զի Պաղտասար փաշա էր, Փափէն Բ. փափազ էր եկեր, այն տեղաց ըռայեաներն զամէն դարձուցեր էին. եկեղեցի էին շիներ՝ քակեցի զեկեղեցին. փէշման եմ որ ոչ սպանեցի զնոսա. զՉէյլխիրլամ էֆէնտին խաբեցիր, զիս այլ կուզես որ խաբես. էֆէնտուն խաթէրն համար գնայ այս անգամ Ըստամպօլ, տեսանեմ ի՞նչ խաբեր կու բերես. թէ ծուռ խապար որ բերես, յառաջ զքեզ ըսպանանեմ. Գնացի ի Կոստանդնուպօլիս, Ովաննէսն փոխեալ

գնաց ի Աճէմիստան. և ժողովեցի միաՀամուռ եկեղեցեաց քաՀանայք և առ Հասարակ ժողովուրդք մինչև ԳՌ մարդ աւելի կամ պակաս, և միաՀամուռ գոչէին աղաղակէին թէ մեք սոցա ձեռացն չունիմք Համբերութիւն՝ այս ՃԻԵ մարգոցն, մխանայն կուգիան, պաՀոց օրերն միս կուտեն, կու զենեն. որդւոց տէր ենք, կուտեսանեն կուեթերահաւատին. կամ սոցա Հաւէն եկս և կամ մեք այլ մեր գլխոյն ճար գտանենք, ուրիշ պատրիարք խնդրենք. և ես սկսեցայ նոցա մխիթարական բանիւ խրատական բանիւք քարոզել և մխիթարել և նախատել զայն ՃԻԵ Հոգին՝ վասն չաՀելոյ զնոսա, մինչև խաղաղեցաւ ժողովուրդն. և ի մէջ նոցա են ԺԲ մարդ չարք և ագաՀք և կողոպտողք եկեղեցեաց, որ միշտ գրգռողք չարեաց և եկեղեցեաց զդրամն զափթեր են՝ իւրեանց զՀարկապաՀանջութիւնն կուտան, և միշտ պատրիարքաց բանին և երուսաղէմայ բանին կու խառնըվին, և զՄինաս վարդապետն նոքա ձգեցին պարտուց մէջ. ես միշտ խաղաղութեան կուջանայի, նոքա միշտ յորոգայթ պատրաստէին ինձ. գնացին նոցանէ Գ մարդ, մին Շահամիր օղլի Առաքէլ և միւսն Սրապիոն և միւսն Հալուղ Աբրահամ՝ ի Էտրէնէ Տալտապան վէզիրին արզուՀալ տվին վասն իմ թէ՝ թող գայ, Երուսաղէմայ ուղարկած ուխտաւորաց առած դրամին Հիսապն տայ. իւրեանք գողք և աւազակք են որ զՄինաս վարդապետն այնչափ պարտուց մէջ կոխեցին և սպասք եկեղեցւոյն Լօթուան Անկլէզին դրաւ տվին, և պխոհ ուզէաք, փախան Ըստամպօլու իւրեանց չարութեանն ապաւինելով մատնեցին զմեզ Տալտապանին և նա մէկ մուպաշիր աղա մի ուղարկեց, եկաւ Ըստամպօլ, զմեզ տարաւ Էտրէնէ. գնացաք Էտրէնէ ի Վէզիրին դիւանն, և մեք Հանեցաք զՍուլթան Մուստաֆէի տված Հրամանն վասն Երուսաղէմայ՝ ցոյց տուաք. աՀա մեք սովաւ զափթ ենք արեր կուժողովենք կզդրամն, վանաց զպակասութիւնն կու տեսանեմք, և սոքա ի՞նչ Հրամանաւ ինձանէ Հիսապ կուզեն. աՀա Կոստանդնուպօլիս գնացաք, քննեցաք, սուտ էր. այն Ովաննէս վարդապետն փախաւ. աՀա չարեաց գլուխքն սոքա են, դու գիտես. Ըստամպօլու ՃԻԵ Հոգին ազատեցան կատարմանէ չար բանաւորին ձեռացն, և որդիքն և դստերքն ազատեցան գերի լինելոյն, և եղև խաղաղութիւն ի մէջ ժողովրդեան. զի զայն Շահամիր օղլի Առաքէլն և Զալուխ Աբրահամն նոյն ժամայն կալաւ վէզիրն եդ ի Ըստամպօլու Թէրսխանէ, զընտանն Հէփս արարին. և Թուրքին վէզիրն խոստացաւ ի վերայ իմ միշտ թէ աՀա յայտնի է որ դու ես նոցա թապի ես՝ որ նոցա տիրութիւն կառնես, պատճառ եղիր որ չի ջարդեցի զնոսա, նախ դքո գլուխդ կտրեմ, ապա թէ նոցա Հախէն գամ. ԳՌԵՃ ղրշ առաւ, ապա թող ետ որ գնացի Ըստամպօլ, յԱստուծոյ արդար դատաստանաւն թուրքին մեծն նորա գլուխն կտրեց, որպէս զՓարաւոն կորեաւ, և փրկեցան ժողովուրդք, և եդ վէզիր զՉըրալին, և ես գնացի Ըստամպօլ իմ բանիս Հետ։

Զօրքն Թուրքին ապստամբեցան, զԽէչիմ օղլին կտրատեցին, զՂայմախամն փախուցին և իւեանք իւրեանց վէզիր եղին, և կոխեցին բազումք մեծատանց տունք, կողոպտեցին, և զթութասդք զընտանեաց ազատեցին կաշառօք, և զիմ օթեւանքն՝ Իւսկիւտարու սարայն՝ զոր իմ մալովս եմ ստացեր, կոխեցին, կողոպտեցին և զիս տարեալ ի յԷտիղուլէն Հէփս արին մինչև գնացին Էտրէնէ Հանին զՍուլթան Մուստաֆայն ի թախթէն և նստուցին զՍուլթան ԱՀմէտն, և զՇէխիլամն սպանին. և եկին ի Ըստամպօլ, և զիս ուղարկեցին Բ չաւուշով ի Ակլստ տարաւին, անդ մնացի Ա տարի, աղաչանաց արզուՀալ առաքեցի Թուրքին մեծաւորին, ողորմեցաւ մեր աղաչանացըն, ազատեաց զմեզ, և ես երկրպագելով սատուծոյ ամենակարողին գոՀացայ զտեառնէ ազատողին Համայնից, գնացի ի Հալապ, այն տեղաց Հայոց ժողովուրդն զամենայն մարմնոյ պակասութիւնս լցին, պատվօք ճանապարՀեցին որ կամք ունէի գնալ ի վանքն իմ Երզնկան՝ որ շինեցի. Բ աւուր ճանապարՀ մնաց որ Հասանէի ի վանքն, եկն Ըստամպօլու Հրաման թէ դառ Ըստամպօլ. Իւրև գնացի Ըստամպօլ, Գալուստ վարդապետն նստէր պատրիարք ի տեղս. Ա տարին փախեալ էր ի յԱմասիա և Ներսէս վարդապետն էր ի տեղս. և յորժամ ետես զիս թուրքին մեծաւորն, տըվի զարզուՀալն, և ծանուցի թէ քո Հայրն Եր-

զընկա վանքն եսուր և քոյ եղբայրն Ըստամպօլու և Երուսաղէմայ պատրիարքութիւնն եսուր, և դու աղաչեցիր զմեզ յԱմբատ ատտսուն, ահա խնդրեմ որ դու այլ կրկին տաս զԸստամպօլու պատրիարքութիւնն և սուրբ Երուսաղէմայ Մինաս վարդապետին տեղն, ահա նա վաղճանեալ է. չի լինի թէ ուրիշ մարդ տացնի ի տեղն, զի իմ վարդապետին և զիս արհիական իշխանութեամբ եպիսկոպոս օրհնողին յայտնի է, մեր յօրինօքն ճանապարհ խմն է. Եւ հարցաքննեաց որ ճշմարիտ էր. և եկեալ ժողովեցան բազում ժողովուրդք թէ տեղացի և թէ վաճառականք, վկայեցին զմեր լաւութիւնն և խնդրեցին թէ զնա կուզենք, և նոյն ժամայն նա ևս շնորհեաց հրաման նորա ի Կոստանդնուպօլիս և տիրել ընդ սուրբ յԵրուսաղէմայ Հայոց վանիցն սուրբ Յակոբայ, և կապա հագոյց. Նրստանք Ըստամպօլ յաթոռ պատրիարքութեան Հայոց եկեղեցին Սուրբ Աստուածածնայ, և ըստ չափոյ և կարողութեանն ողորմութեամբ յաստուծոյ վարէաք զիշխանութիւն պատրիարքութեան, կարեաց մերոց քարոզէաք խրատական բանիւք. Եւ Մինաս վարդապետին վէքիլ Երեմիայն՝ Ս. Յակոբ առաքելոյն Գլխադրին յօրինակաւ և անուամբ վաղճանեալ Մինաս վարդապետին և Ինկլիզ էլչուն ձեռօքն Ինկլիզ պազիրկեանէն (առնուած) դրամին թէմէսուկ էր տվեր. ԺԲ մարդով միաբանեալ արզուհալ արին վասն իմ թուղթին մեծին թէ՝ որովհետև Մինաս վարդապետին տեղն նստաւ, նորա պարտքն թող վճարէ, ահա մեք ԺԲ հոգի քէֆիլ ենք Ինկլիզի դրամին որ տալոց ենք ԻԲՌ ղուշ. մեզ հրաման տուր որ Աւետիք վարդապետէն առնունք զայս դրամն. Եկն հրամանաւ մուպաշիր, տարաւ զմեզ մեծ դիւանն, պահանջեցին ի մէնջ զԻնկլիզին ԻԲՌ ղուշն. բազում խօսից յետոյ հարցաւ ինձ վէզիրն թէ ձեր սահմանն այն է որ մին պատրիարքն մեռանի և նորա տեղ նստողն հատուցանէ զպարտս մեռելոյն. Եւ ասացի ոչ այդպէս, և չէ մեր սահմանն. եթէ ինձ դրամ տվեր են, կամ երաշխաւոր եղեալ եմ նոցա, ես ոչ ճանաչեմ զնոսա. Ասաց նոցա վէզիրն թէ զայս Աւետիք փաթրիկն կու ճանաչէ՞ք. Նոքա ասացին չէ. և որպէս այդ մարդիքն որ քէֆիլ են Մինաս վարդապետին պարտուց և դրամին ձերոյ հատուցանելոյ, այս Աւետիք վարդապետն ալ նոյնպէս քէֆիլ եղե՞ւ թէ ես հատուցանեմ. Ասին չէ.—Դորա դրամ տվե՞ր էք.—Չէ.
—Ապա ո՞րպէս տացէ ձեզ դրամ.

Այն քէֆիլքն՝ Երեմիայն, Սրապիոնն, Քէօմիւրճի Օղէքսանն, Ճինեան Ովաննէսն պատասխանեցին թէ Մէռ Եագուբ մանաստուրին վրայ ենք խարճեր. յայժմս սա է տէր մանաստուրին, սա տացէ զպարտս մանաստուրին. Ես պատասխանեցի նոցա՝ եթէ մանաստիրին եկեղեցին շինեալ են, տունք և օտանէր շինեալ են, կամ ընդգետ. անօթ, զարդարանք եկեղեցւոյ յիշատակք արծաթեղէն, ոսկեղէն, մարգարտեղէն ակամբ պատուականաւ արարեալ են մանաստիրին, արտ, այգի, պահճայ, խանութ և այլ յայտնի բան թէ ունին արած, թող տեղն ցոյց տան թէ սա շինեցաք, թող լինի՝ տամ. եթէ վանից վրայ խարճած չունին, զի՞արդ տացից սոյս դրամ. Ասացին տեղն կանենք և ահա ունինք թէմէսուկ սուրբ Յակոբայ Գլխադրին մոհրովն որ վանից պարտք է. Ես ասի. այս մոհրն ոչ է աստուածաշէն որ մարդ չկարենայ շինել, այլ մարդաշէն է. թէ կամենայք՝ Ռ այսպէս մոհր կու շինէ կու կոխէ թխթի վերայ, զինչ որ կամի զայն կու գրէ. Յետս նայելով գնացին. կրկին վէզիրին դիւանէն Դաղէսկէրի դիւան, դատաւորաց դիւան տարին զմեզ. ողորմութեամբն Աստուծոյ զերծաք ի նոցանէ. մինչ մէկ տարի զայս տալան քշեցին հետս իմ և ոչ կարացին առնուլ, քէն պահին ինձ թէ այս դրամնիս չի կարիր, թէ ի ծով թէ ի ցամաք կամս յականայ զայս դրամս ի ձէնջ և ձեր մանաստիրէն կառնումք. Ես ասի, Աստուած մեծ է և իւր ողորմութիւն շատ է. Նոցա քէֆիլին մէկն որ Երեմիա կասէին՝ մեռաւ, մնացին նոքա. Եւ յաւուր միում գնացի ի Պէկօղլին Ղալաթիոյ ի սարայն էլչի պէկին մօտ ողջունել զնա, Փռանցայու թագաւորաց թագաւորին և զպատկերն սուրբ նկարեալ են ի օտան էլչի պէկին, տեսի և համբուրեցի փափաքմամբ սրտիւ և ցանկայի թէ երբ լինիցի որ զգալի աչօք ճշմարիտ զիւր օրհնեալ տեսոյն արժանանամ և համբուրեցից ընդպատուանդան յոտից նորա, և ընդունէի սուրբ

յօրհնութիւնէ նորա, և աչօք իմօք քրիստոնեա թագաւոր տեսանել, ապա մեռնէի. գոհութիւն Քրիստոսի որ հասոյ մինչև այս տեղս, բայց տիւ և գիշեր միշտ փափաքիմ, միթէ մարգարէքն Աստուած սէր և քաղցրութիւն արկանէ զիւր սուրբ թագաւորին որ գթացեալ եղկելոյս և արժանացուսցէ զիս իւր օրհնեալ տեսոյն և համբուրել զսուրբ և յերկնաչու զգարշապարս ոտիցն, և առնուլ զօրհնութիւնն. միթէ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս զինքն իւր տեսոյն արժանացուսցէ և յերկնից անանց արքայութիւնն պարգևեսցէ. որ է անզրաւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն. Աստուած հասուսցէ ի փափաքանաց իմոց, ապա մեռայց, ամէն։

Ես յետոյ յորժամ նստայ ի Կոստանդինուպօլիս մանուկ պատրիարգութեան, եղի վէքիլ ըզՄարտիրոս վարդապետն, և դրսի քահեա զՊալիքէսէրցի Հայրապետն. մինչ Ը ամիս տիրեցին, մէկ սուտ ցոյց ոչ եղաւ ինձ, և զպարտատերքն իմ վրայ կուղարկէին՝ զիմ վաստակած դրամն այլ կառնէին, զի հաւատացեալ էի նոցա, և առանց իմ հրամանի ուրիշ մարդկանց դրամ կառնէին վասն անուան իմոյ. երկուքն ալ մի կամք մի խորհուրդ լինելով իւրեանք զդրամն դիզեցին և ինձ պարտք կուտեցին. ծանեա զնոցա խարդախութիւնն, կոչեցի հիսապն տեսա վէքիլ Մարտիրոս վարդապետին, ամիսն Գ·Ճ դաշէն մինչև Ը ամիսն ԲՌԴՃ ղուշ ելաւ վերայն. խարեց թէ զնամ բերեմ, փախաւ ապստամբեաց, գնաց հետ թշնամեաց և Ինկլիզ պադրկեանին և նոցա էլչուն հետ միաբանեցան նա և Հայրապետն, տէր կացին նոցա դրամին՝ թէ դու մեզ օգնէ որ զպատրիարքութիւնն մեզ տացէ, գ.քո դրամն կըձգենք ի սուրբ Յակոբա վանիցն վրայ. նոքա ուրախութեամբ յանձն առին կատարել նոցա կամքն և եկեղեցեաց երեցփոխանքն զդրամ եկեղեցւոյ զիւրեանց հարկն տային, և քաղէին ոչ (°). ցոյց տային դրամ եկեղեցւոյ և զպակասութիւնն ոչ տեսանէին. ժողովեցան ժողովուրդն կարծեօք մինչ Ռ հոգի, այլ աւելի, Թուրքին մեծին բողոք բարձեալ աղաղակեցին թէ մեր եկեղեցիքն սոցա ձեռն գերի է, վասն յԱստուծոյ սիրուն ազատեա. արզուհալ գրեալ էր զանուանս նոցա. Վէզիրն այլ կոչեաց զնոսա. ոմանք փախեան և ոմանս բռնեցին Ե հոգի. քշեցին Սախըզ մինչ Ը ամիս. Սախըզու մեզ մեղայի գիր էին ուղարկեր թէ այլ չը խառնվինք, զմեզ ազատութեան ճար արա. զնոսա մեղային հաւատացի, գնացի Վէզիրէն խնդրեցի զազատութիւն նոցա. նոյն ժամայն շնորհեաց զազատութիւնն. նոքա ևս գնացին միաբանեցան հետ նոցա. զայն Մարտիրոս վարդապետն Երզընկան մէկ աղքատ քրիստոնէի որդի էր, ժամանակ մի մեր մօտ կարգաց, գնաց ամուսնացաւ, զկարգ քահանայութեանն մեք տուաք, սարկաւագութիւն և աւագ սարկաւագութիւն. յետ ժամանակաց զկին մեռաւ. եկն Ըստամպօլ Սուլթան Մուստաֆէ ժամանակի վեզար անցուցաք զգլուխն կրօնաւորութեան, ուղարկեցաք Իզմիր նուիրակ. եկն կըրկին Ըստամպօլու պատրիարքութեան վէքիլ եղև այգպէս խայինութիւն արար, և ես Փռանցու էլչի պէկին մարդ ուղարկեցի թէ մէկ չէթյէ պէօք է որ զմայրս յՆրուսաղէմ ուղարկեմ, իւր ծանօթ լիցի զաբիտան նորա. Աստուած իւրեան կենդանութիւն տայ, մարդ էր ուղարկեր ծովեզերն և բռնեալ զչէթյէն և զմայրս իմ և փոքրաւորք գնացին խաղաղութեամբ։

Եւ տէֆտէրտար էֆէնտին զգալոյ տարվան զմիրի դրամն խնդրեաց թէ ահա քո տեղոյդ և մանասպիդ ցանկացող կա, տուրս տուր որ մուզարէր առնունք. գնացի պարտք առի ՌԲՃ դուշ տվի, գնացի միամիտ տեղս նստայ։ Յետ քանի մի աւուրց լըվա որ Մարտիրոս վարդապետն և Հայրապետն և երեցփոխանքն որ մանգաղ էին, և այն Ինկլիզին պադրկեանն և նոցա Էլչուն թէրճիմանն, և նոցա դրամ առնող պարտականքն՝ որ առեալ են զդրամն իւրեանց տուն և խանութ և սէրմայէն արարեր, զպարտքն ձգեալ են ի վանից վրայ, նոքա և նոցա ազգականք և բարեկամք, և այն մարդիքն որ զերկու կանայք ունէին և զետի կին թողուլ տըվի, նոքա միմեանց գրոհ տըվեալ գնացին արզուհալ տըվին Թուրքին մեծին իմ վերայ թէ՝ էրմէնի միլլէթն ելալ կանէ, իբր թէ փռէնգ կանէ, չինք ուզեր զնայ. ահա այս Մարտիրոս վարդապետն բուն Էրմէնի է, մեզ լաւ է, զաս կու խնդրենք, նա այլ ըրխար էր արեր թէ թող լինի, ձեր ուզածին տանք. յառաջն Ինկլի-

գին էլչին պարգևք էր ուղարկեր հետ իւր թէր-ձիմանն. այնպէս էր ասեր վէզիր քեահեասի Օսման աղան թէ թող արզուհալ տան մեծ թուրքին, Իրրև լրվա՝ գնացի Տէֆտէրտարէն զլրամն յետ ուղեցի, որովհետև մանուշն այլոց կուտաս, բարի. ես այլ կերթամ յԵրուսաղէմ։ Դեռ տարեգլուխ Դ ամիս կայ, ապա թէ գալ տարին մտանէ՝ Դ ամսվանէն անցա՝ նոր տված դրամն տուր որ տէրն տամ, զի պարտօք եմ առեր։ Նա պատասխանեց թէ գնամ վէզիրին հարցանեմ. թէ ասէ տուր՝ թող լինի տամ։ Միւսում օրն յանկարծակի Բ Տիւան Զաւուշի եկան, ի ձեռն ունէր հրաման թէ Աւետիք մանզուլ փանրիկ Պօհճա ատասանրա զալէպէնտ, ֆէրմանրմ օրմատուճա իմրա օրմասրն։ Բ փոքրաւորովս Ը օր գնացաք ի Պօհճա ատասին լալագին թէ՝ այս ի՞նչ փորձանք էր եկն ի վերայ իմ վասն մեղաց իմոց. զիմ ֆըռանկութիւնս այն էր որ պատարագի հետ բաժակին ջուր կու խառնէի, Մարտիրոսն փոքրաւոր էր, գիտէր զի Հայոց ազգն յորժամ յիշատակն դնեն, վարագուր կու քաշեն, մարդ չի տեսաներ, վրդովմունք չի լինի տէրի ծածուկ կուխառնէի, միայն հնազանդիլ կուսուցանէի. Բ, այն էր իմ ֆռանկութիւնս՝ որ Հայոց ազգն ասէ՝ սուրբ Հոգի Աստուած բոխումն ի հօրէ և ի յորդւոյ ըստ Եպիրանու. այլ չիմ գիտեր զօրէնս և զտոմարս ֆռանկաց ցանկայի գնալ ի Հռոմ, հնազանդիլ սրբազան փափին և ընդունիլ զօրհնութիւնս նորին և ուսանիլ զամենայն զկարգ և զկրօնս Լատինաց, զի ոչ եղէ ձեռնհաս. միտքս զիտաւորութիւնս այն էր թէ գնամ յԵրուսաղէմ՝ քաղաքաց եպիսկոպոս զիր մարդ ուղարկեմ և հրաւիրեմ գալ ի սուրբ Երուսաղէմ, և նոքօք գնալ պատրաստութեամբ ի սուրբ գերեզման մայր սուրբ եկեղեցեաց յամենն սուրբ առաքելոց գլխաւորաց սուրբ Պետրոսի և սուրբ Պօղոսի, զոր և Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս հաստատուն պահեսցէ մինչ ի կատարած աշխարհի ամէն *)։

(Մ-ՅԻ-Ն Ի ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ)

(*) Աւետիք Պատրիարքին գրչեն եղած այս տողերուն, ինչպես նա եւ ուրիշ շատ կեսերուն կասկածելի ըլլալն եւ հիվլիթաց ներշնչութեամբ գրուած ըլլալու հաւանականութիւնն արդէն ծանուցած ենք լրագրոյս 1489 թուով։

ՍՈՎ.

Պօլսոյ ազգ. լրագրաց մէջ ցաւ ի սիրտ կընթեռնումք՝ զի Գաղատիոյ կողմեր սով կրաիրէ և մեր ազգայինք յանհնարին տագնապած և տառապած՝ իւրեանց եղբարց օգնութեանց անհամբեր և ակնապիշ կըսպասեն։

Ո՛չ սակաւ կմխիթարուիմք՝ երբ կընթեռնումք՝ զի ի Պօլսոյ

Էնկիւրիի սովատանջ խղճալեաց օգնութեան համար զթասիրտ ազգայնոց կողմէ առատաձեռն նուիրատուութիւնք սկսան։

Վսեմախոհ բարերար մը, որ իր անունը ծածուկ պահելու սովորութիւն ունի միշտ, հինգշաբթի օրը Փափազեան Մեծ. Գէորգ էֆէնտիի ձեռամբ 100 լիրայ ղրկեց Շամլեան Յովհաննէս էֆէնտիին, որ անմիջապէս հեռագրով Էնկիւրի հասուց (*)։

Յակոբեան Մեծ Միքայէլ և Կիւմիւշկէրտանեան Մեծ. Տիգրան էֆէնտիներն, որք մարդասիրական գործերու մէջ միշտ առաջին ըլլալու ազնիւ բնաւորութիւն ունին, հինգշաբթի օրէն ի վեր իրենց բոլոր գործերը թողուցած՝ անձամբ Հայ վաճառականաց և սեղանաւորաց սենեակները կըպտտին. նուէր կը հաւաքեն, և արդէն 300 լիրայի մօտ ստակ հաւաքած են, որոյ 200 լիրան Էնկիւրիւ ղրկուեցաւ հեռագրով։

Պատրիարքարանի կողմէն կազմուած յանձնաժողովն ալ, որոյ Մեծ. անդամոց անուններն յետագայ նամակին մէջ կը տեսնուին, նոյնպէս հանգանակութիւն հաւաքելու ձեռնարկած են։

Ասկէց զատ Փափազեան Մեծ. Գէորգ էֆէնտին ալ անձամբ հանգանակութիւն հաւաքելու եղած է։

Այս ազնիւ փութաջանութեանց և անձնուիրութեանց շնորհիւ կը յուսացուի որ քանի մ՚ աւուր մէջ առ նուազն 5–600 լիրայի գումար մը կը հասնի Էնկիւրիւ, և տեղւոյն խղճալի ազգայինք սովամահ մեռնելու վտանգէն կազատին։

Մասիս Թ. 1546 Ապրիլ 18։